

Jordbruk i Tanum

Arkeologisk undersökning av boplatssområde från bronsålder

Stig Swedberg

**Tanum L1959:4867, Tanums kommun,
Västra Götalands län**
Populärvetenskaplig sammanfattning 2023:1

 Kulturlandskapet

Jordbruk i Tanum

Vid undersökningen av boplatsen L1959:4867 i Tanumshede hittades flera hundra förkolnade sädeskorn. Dessa bestod främst av en variant av sädesslaget korn som kallas skalkorn, och de daterades till yngre bronsålder. Varken dateringen eller sädesslaget är ovanligt, men däremot mängden. De flesta kornen hittades i en grop som inte verkade vara en rostningsgrop. Troligen har de blivit brända någon annanstans. Varför och hur har de hamnat i gropen?

Jordbrukets historia i södra Sverige

För ungefär 6 000 år sedan introduceras jordbruket i södra Sverige. Spridningen inom stora delar av Götaland sker på bara några generationer. Det tidigneolitiska jordbruket baserades på sädesodling, men också djurskötsel. De sädesslag som dominerar under neolitikum är vetesorterna enkorn, spelt och emmer, samt nakenkorn. Nakenkorn odlas dock allt mindre under perioden.

Under bronsålder introduceras skalkorn, och mot slutet av perioden även havre. Råg förekommer i växtmaterialet från bronsåldern men har inte bedömts som odlad. Det har istället tolkats som ett ogräs i odlingarna.

Ungefär vid övergången mellan brons- och järnålder sker en tydlig ändring i odlingsmönster. Förekomsten av nakenkorn, spelt- och emmervete minskar betydligt, medan skalkornet ökar i det bevarade växtmaterialet. Dessutom förekommer nu odlad råg.

Fynd av säd i Bohuslän

Det äldsta daterade sädesfyndet från Bohuslän gjordes i Skee socken i Strömstad kommun. Det är cirka 4 600 år gammalt, det vill säga från mellanneolitikum, men tyvärr var det alltför fragmenterat för att kunna artbestämmas. Från samma plats finns också fynd av emmervete och nakenkorn, men de är ungefär tusen år yngre. Det innebär att de kan dateras till övergången mellan neolitikum och bronsålder. Ungefär lika gamla är fynden av emmervete från Svarteborg och enkorn från Foss i Munkedal kommun, samt skalkorn från en annan boplats i centrala Tanumshede.

Från bronsålder finns daterade sädfynd från Björlanda i söder till Tanum i norr. Dessa utgörs av skalkorn, nakenkorn och havre, samt spelt-, enkorn-, bröd-, och emmervete. En lokal i Tanum, L1960:5133, är speciellt intressant, då det är det största fyndet av säd i Sverige. Fyndet utgjordes av över 350 000 rostade sädeskorn i en förrådsgröp. Säden var såväl tröskad som rensad. I gropen var skalkorn

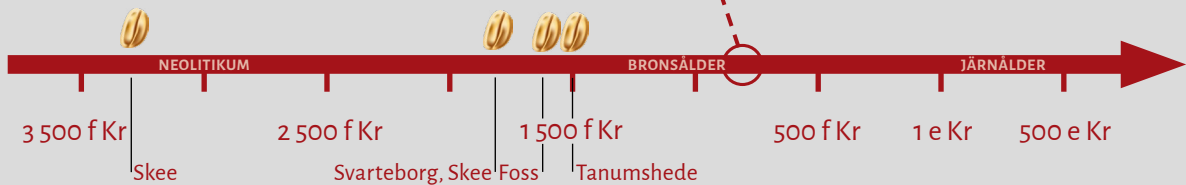
FÖRHISTORISK FÖRÄDLING AV VÄXTER

Människor börjar förädling och kultivering av växter för ungefär 10 000 år sedan. Under perioden 10 000 – 8 000 år sedan förädlades växter på skilda platser på jordklotet. Dessa växter utgjordes av vete, korn, squash, majs, ris, hirs, arrowrot, maniok och troligen även potatis. Varför förädling sker relativt samtidigt över världen är omdebatterat. En möjlig orsak kan vara att den värmeperiod som följer på den senaste istiden skapade andra förhållanden på jorden. Områden med rik växtlighet utarmades förmodligen av värme och torka. I vissa områden kom kreativa människor på nya sätt att hantera nya förutsättningar, vilket bland annat innebar växtförädling.

Omslagsbild: Översikt av undersökningsytan med husrännorna och gropen med sädfyndet. I bakgrunden syns åsen där boplatsen L2020:2561, där bland annat kokgropar daterats till bronsålder, och gravfältet L1967:3063 är belägna. Foto mot norr. Fotograf Per Pixel.

Gropen där den mesta av säden hittades är rödmarkerad. Husrännor är markerade med grönstreckad fyllning. Möjliga utformningar av hus på platsen är markerade med streck. Huset har inte varit samtida. Gropen har troligen varit samtida med det norra huset.

Markerat på kartan är platser med första belegg där olika växter har kultiverats. Detta inträffar för mellan 8 000 och 10 000 år sedan. Illustration efter Douglas T Price 2009.

det totalt dominerande sädesslaget, även om nakenkorn, havre och olika vetearter förekommer.

Under järnålder dominerar skalkornet med havre som den tydligaste komplementväxten. Råg förekommer på tre platser, ingen råg har dock daterats. Boplatserna där råg framkom har främst brukats under äldre järnålder.

Tanum L1959:4867

Vid undersökningarna har cirka 700 förkolnade sädeskorn framkommit, varav drygt 600 från en grop centralt inom boplatsten. Om vi räknar bort de boplatser där fynden av säd förekommit i förrådsgropar är det faktiskt den plats i Bohuslän där flest sädeskorn hittats. Alla sädeskorn har daterats till yngre bronsålder, med dateringar runt 800-talet f. Kr. Skalkorn som dominerar.

Förutom sädeskornen har vi också analyserat förekomsten av pollen i den grop där merparten av sädeskornen hittades. I gropen fanns ovanligt hög andel pollen från säd, främst korn men även vete och råg. Det går dock inte att säga om detta är odlat råg eller vildväxande. Mest uppenbardeväckande var den stora halten gräspollen, som visar att gropen kan ha legat i anslutning till en höstack, hölada eller annat förråd.

I gropen fanns förutom detta även mycket delar från sädesaxen, vilka vanligen rensas bort. Agnar, fjällbaser och axspindelfragment förekommer rikligt. Det tyder på att säden har förvarats orensad innan den bränts.

Varför har då säden bränts? Ett skäl till att rosta säden är att den blir mer lagringsduglig i ett fuktigt klimat. Klimatet blir under yngre bronsålder allt mer blött, vilket kan ha påverkat såväl val av sädesslag som behandlingen av

FÖRHISTORISK SÄDESHANTERING

Hur säd hanterades i förhistorien är inte klarlagt i detalj. De flesta moment kan göras på olika sätt och även ordningen kan vara lite olika. Detta är också lite beroende av vilken typ sädesslag som bereddes. Skörden skedde under bronsålder förmodligen med flintskärar. Möjligen skördades enbart axen och inte strået, men även strået kan ha skördats.

Efter skörd torkades och tröskades säden, men kanske den rostades innan tröskning för att underlätta tröskningsprocessen.

Under och efter denna process sker rensning av säden. Om den inte varit rostad innan skedde rostningen efter rensningen. Sedan förvarades och konsumerades säden.

Skörd.

Tröskning.

Rostning.

Rensning.

säden. En annan anledning kan vara att vissa av de äldre sädesslagen var svårtröskade och en rostning gjorde det lättare att skilja agnarna från sädeskornet.

Frågan är dock om säden verkligen har bränts medvetet? Gropen den hittades i bär inga spår av att ha eldats i. Troligen har säden ansamlats i gropen tillsammans med annat lättflyktigt material i samband med regn. Kanske det är så att säden har blivit bränd genom en olyckshändelse?

Inom boplatsten finns rester efter tre hus. I väggränsen från ett av dem finns ett liknande fyllningsmaterial som i gropen med säd. Möjligen har människorna råkat ut för en olyckshändelse där såväl boningshus som säd-/höföråd har brunnit. En stor brand har förmodligen även svett av marken så att lättflyktigt material har runnit ner i gropar på ytan vid efterkommande regn.

I gropen hittades över 600 förkolnade sädeskorn – ett av de största fynden av förkolnad säd i Bohuslän. De svarta partierna i gropen är förgade av kol och sot. Det är i dessa som säden låg.

SÄDESKORNETS ANATOMI

Vid tröskning och/eller rostning delas sädeskornet upp i mindre beståndsdelar. Det är denna process som beskrivs med uttrycket att skilja agnarna från vetet. Med det menas att själva sädeskärnan friläggs. Restprodukten, skräpet, brukar indelas i agnar, smågaffel, rachis/spindelfragment och fjällbaser. I fyndet från gropen på L1959:4867 fanns alla dessa delar såväl som kärnor.

LÄSTIPS

Tanum L1959:4867, L2019:6367 och L2020:11493, Tanums kommun, Västra Götalands län. Arkeologisk undersökning av boplatsoområde, hållristningar och en flatmarksgrav från metalltid. Stig Swedberg m fl. Kulturlandskapet rapporter 2022:16

Att skilja agnarna från vetet. Spår av forntida sädeshantering i södra Halland. Karin Viklund. Utskrift 7. 2003

Det svenska jordbrukets historia. Band 1 – Jordbrukets första femtusen år. Janken Myrdal red. 1998

Cereal Husbandry and Settlement. Expanding archaeobotanical perspectives on the Southern Scandinavian Iron Age. Radoslaw Grabowski. Archaeology and Environment 28. 2014

Arkeologi i Sverige. Fångstfolk och herdar. Göran Burenhult. 1991

Svärd och säd från bronsåldern samt mycket annat – om nya spännande fynd i Tanum. Anna-Lena Gärdin. 1994

Fastighet: Ryland 3:2 Tanums socken, Tanums kommun, Västra Götalands län
Länsstyrelsebeslut dnr: 431-37319-2020
Uppdragsnummer (Fornsök):

202001269

Uppdragsgivare: Tanums kommun

Fältarbete: 2020-10-14 – 2020-10-30

Projektnummer: 20151

Illustration: Anna Gärberg

Redigering och layout: Andreas Hansen, Omland Form och Fotografi

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 Fjällbacka

www.kulturland.se

kontakt@kulturland.se

Kulturlandskapet